

Maksātnespējas likuma panti par nodrošinātā kreditora interesēm juridiskās personas maksātnespējas procesā: to atbilstība Satversmei

Haralds Skaburskis

*LAS "Latvijas Krājbanka", Tiesvedību daļa
Haralds.Skaburskis@gmail.com*

Kopsavilkums

Juridiskās personas maksātnespējas procesā parādnieka un nodrošinātā kreditora intereses nav līdzsvarotas. Maksātnespējas likuma 73. panta otrā daļa un Maksātnespējas likuma 141. panta 2.¹ daļa [9] pirmšķietami ir pretrunā ar Satversmes 91. un 105. pantu [6].

Šajā rakstā ir analizēta atsevišķu Maksātnespējas likuma pantu, kas skar nodrošinātā kreditora intereses juridiskās personas maksātnespējas procesā, atbilstība Satversmei.

Satversmes 91. pantā noteikts, ka "visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā", savukārt Satversmes 105. pantā noteikts: "Ikvienam ir tiesības uz īpašumu" [6]. Satversmes tiesa 2010. gada 20. aprīļa lēmumā par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2009-100-03 atzina, ka ar "tiesībām uz īpašumu" jāsaprot arī ķīlas tiesības [16].

Maksātnespējas likuma 73. panta pirmajā daļā noteikts, ka "kreditoru prasījumi pret parādnieku iesniedzami administratoram mēneša laikā no dienas, kad maksātnespējas reģistrā izdarīts ieraksts par parādnieka maksātnespējas procesa pasludināšanu" [9]. Panta otrajā daļā ir noteiktas sekas par kreditora prasījuma neiesniegšanu termiņā: "[..] iestājas noilgums, līdz ar to kreditors zaudē kreditora statusu un savas prasījuma tiesības pret parādnieku" [9]. Šis Maksātnespējas likuma 73. panta otrajā daļā ietvertās sekas par kreditora prasījuma neiesniegšanu ir nesamērīgas.

ANO Starptautiskās tirdzniecības tiesību komisijas (UNCITRAL) *Maksātnespējas tiesību aktu rokasgrāmata* 25. punktā [10], kā arī Eiropas Parlamenta un Padomes regulā 2015/848 par maksātnespējas procedūrām 54. panta pirmajā punktā [4] noteikts administratora pienākums informēt tam zināmos parādnieka kreditorus par maksātnespējas procesa uzsākšanu.

Maksātnespējas likuma 73. panta otrajā daļā ietvertās sekas par kreditora prasījuma neiesniegšanu būtu samērīgas, ja kreditors iepriekš tiktu informēts ne tikai par maksātnespējas procedūras uzsākšanu parādniekam, bet arī par kreditora prasījuma neiesniegšanas sekām.

Pašreiz Maksātnespējas likumā noteikts administratora pienākums informēt tikai maksātnespējīgās fiziskās personas kreditorus. Likumdevējs nav radījis analogisku normu attiecībā uz administratora pienākumu informēt arī kreditorus, kas ir juridiskās personas, lai gan šī likuma norma pastāv attiecībā uz nodrošināto kreditoru aicinājumu informēt par prasījuma lielumu mantojumu lietās un izpildu lietvedības procesos.

Fiziskās personas maksātnespējas procesā administrators nekavējoties elektroniski nosūta paziņojumu par maksātnespējas procesa pasludināšanu visiem zināmajiem parādnieka nodrošinātajiem kreditoriem, ievērojot nosacījumu, ka publiski pieejamā informācijā ir atrodamas ziņas par parādnieka kreditoriem vai kreditoru elektroniskā pasta adresēm. Arī izpildu lietvedības procesos, pirms vērst piedziņu, ieķīlāto

īpašumu tiesu izpildītājs pieprasa, lai hipotekārie kreditori tiesu izpildītāja noteiktajā termiņā iesniedz ziņas par atlikušā hipotekārā parāda lielumu. Savukārt mantojumu lietās uzaicinājums visiem kreditoriem pieteikt savus prasījumus tiek izteikts ar sludinājumu oficiālajā izdevumā *Latvijas Vēstnesis*, nevis ar individuālu paziņojumu.

Kreditoru mantojuma lietās, izpildu lietvedības procesos, kā arī nodrošinātos kreditoru fizisko personu maksātnespējas procesos likums ir nostādījis labākā situācijā nekā nodrošinātos kreditoru juridisko personu maksātnespējas procesā. Tas ir pirmšķietams Satversmes 91. panta pārkāpums, jo likuma norma nepamatoti diskriminē juridiskās personas kreditorus un nostāda tos sliktākā situācijā nekā fiziskās personas kreditorus.

Satversmes tiesa savā praksē atzinusi (piemēram, 2002. gada 19. marta spriedumā lietā Nr. 2001-12-01 [18]), kas ir jānoskaidro, lai secinātu, vai pamattiesību ierobežojums atbilst samērīguma principam:

- vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai;
- vai nav saudzējošāku līdzekļu šā mērķa sasniegšanai;
- vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

Samērīguma tests ietver trīs elementus jeb kritērijus. Ja, izvērtējot apstrīdēto normu, tiek atzīts, ka tajā ietvertais pamattiesību ierobežojums neatbilst kaut vienam no šiem kritērijiem, norma neatbilst samērīguma principam un ir prettiesiska. Maksātnespējas likuma 73. pantā ietvertās sekas šobrīd neatbilst nevienam no samērīguma testā ietvertajiem kritērijiem, un šī iemesla dēļ normas ir pirmšķietami pretrunā Satversmei.

Atslēgvārdi: hipotēka, maksātnespēja, nodrošinātais kreditors, ķīlas devējs, noilgums.

Ievads

Latvijā maksātnespējas procesi galvenokārt bija ekonomiskās krīzes sekas. Krīze sākās pirms desmit gadiem un skāra lielu daļu Latvijas ģimeņu un komersantu. Tomēr arī 2018. gadā, t. i., laikā, kad ekonomiskā krīze, šķiet, beigusies un dzīves līmenis atgriezies pirmskrīzes līmenī, maksātnespējas tēma savu aktualitāti nav zaudējusi. Šis jautājums ieguvis jaunu šķautni. Šobrīd par maksātnespējas procesiem runā jau kā par norisi, kurā tiek veikti “balto apkaklišu” noziegumi.

Neskaidras un plaši interpretējamas tiesību normas rada labvēlīgus apstākļus šādiem likumpārkāpumiem. Lai ierobežotu “balto apkaklišu” noziegumus, tiesību normām jābūt ļoti precīzām, bez plašas interpretācijas iespējām.

Darba mērķis, materiāls un metodes

Raksta mērķis ir analizēt atsevišķu Maksātnespējas likuma normu atbilstību Latvijas Republikas Satversmei, kā arī sniegt priekšlikumus tiesiskās vides uzlabošanai. Rakstā analizētas Latvijas un ārvalstu tiesību normas, kā arī aplūkota Latvijas tiesu prakse, t. sk. Satversmes tiesas prakse. Publikācijā tiek izmantotas tēzes no promocijas darba anotācijas juridisko zinātņu doktora zinātniskā grāda iegūšanai, kas prezentēts Rīgas Stradiņa universitātē 2016. gada septembrī.

Darbā lietotas šādas zinātniskās pētniecības metodes: analīzes metode, salīdzinošā metode un sistēmiskā metode. Analīze ir darba sagatavošanas galvenā metode, lai noskaidrotu pētāmo objektu struktūru un nošķirtu būtiskās pazīmes no nebūtiskajām. Vēl pētījumā izmantota salīdzinošā metode, piemēram, salīdzinot kreditoru tiesības maksātnespējas procesā, mantojumu lietās un izpildu lietās.

Maksātnespējas likuma un Satversmes pantu atbilstības salīdzinājums

Juridiskās personas maksātnespējas procesā netiek līdzsvarotas parādnieka un nodrošinātā kreditora intereses. Maksātnespējas likuma 73. panta otrā daļa un Maksātnespējas likuma 141. panta 2.¹ daļa [9] pirmšķietami ir pretrunā ar Satversmes 91. un 105. pantu [6].

Satversmes 91. pantā noteikts, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. 2002. gada 11. novembra lēmumā par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2002-07-01 Satversmes tiesa atzina, ka cilvēktiesību subjekts var būt arī juridiskā persona [15].

Satversmes 105. pantā noteikts: "Ikvienam ir tiesības uz īpašumu" [6]. Satversmes tiesa 2010. gada 20. aprīļa lēmumā par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2009-100-03 ir atzinusi, ka ar tiesībām uz īpašumu jāsaprot arī ķīlas tiesības [16].

Lai gan "hipotēka tiek uzskatīta par visdrošāko prasības nodrošinājuma līdzekli privāttiesībās [..], kas tiek nodrošināta ar vairākiem hipotēkas institūta principiem, kā, piemēram, brīvprātības principu, publiskuma principu, atpazīstamības principu, nedalāmības principu" [17], tomēr atbilstoši spēkā esošā Maksātnespējas likuma regulējumam hipotēka noilgst, bet kreditors, kuram par labu tā ir nostiprināta, var nesaņemt līdzekļus sava prasījuma apmierināšanai no ķīlas pārdošanas.

Maksātnespējas likumā paredzēta speciāla kārtība kreditoru prasījumu pieteikšanai [5, 9]. Maksātnespējas procesa administrators apmierina tikai tā kreditora prasījumu, kurš iesniedzis kreditora prasījumu un kura prasījumu administrators ir atzinis. Tāda kreditoru prasījuma iesniegšanu, kas vērstas pret maksātnespējīgo parādnieku (gan fizisko, gan juridisko personu), likumdevējs ir aprobežojis ar saīsinātu termiņu (Maksātnespējas likuma 73. panta pirmā un otrā daļa), tas ir materiāli prekluzīvs jeb likumisks termiņš un tā atjaunošana tiesību normās nav paredzēta.

Maksātnespējas likuma 73. panta pirmajā daļā noteikts, ka kreditoru prasījumi pret parādnieku iesniedzami administratoram mēneša laikā no dienas, kad maksātnespējas reģistrā izdarīts ieraksts par parādnieka maksātnespējas procesa pasludināšanu. Panta otrajā daļā ir noteiktas sekas par kreditora prasījuma neiesniegšanu termiņā: "[..] iestājas noilgums, līdz ar to kreditors zaudē kreditora statusu un savas prasījuma tiesības pret parādnieku" [9].

Augstākās tiesas Civillietu departaments 2014. gada 8. aprīļa spriedumā lietā Nr. SKC-117/2014 atzinis, ka "strīdos par kreditora prasījumiem pret maksātnespējīgu parādnieku piemērojamas Maksātnespējas likuma speciālās tiesību normas, kas noteic speciālu kārtību, kādā piesakāmi kreditoru prasījumi un kuru neievērojot kreditoram jāērķinās ar nelabvēlīgām sekām – noilguma iestāšanos" [13].

Maksātnespējas likuma 73. panta otrajā daļā ietvertās sekas par kreditora prasījuma neiesniegšanu mēneša laikā, kopš maksātnespējas reģistrā izdarīts ieraksts par parādnieka maksātnespējas procesa pasludināšanu, ir *prima facie* Satversmes 105. pantā garantēto tiesību aizskārums.

Samērīguma tests

Satversmes tiesa savā praksē atzinusi (piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta spriedums lietā Nr. 2001-12-01 [18]), kas jānoskaidro, lai secinātu, vai pamattiesību ierobežojums atbilst samērīguma principam.

Samērīguma tests ietver trīs elementus jeb kritērijus:

- vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai;
- vai nav saudzējošāku līdzekļu šā mērķa sasniegšanai;
- vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

Ja, izvērtējot apstrīdēto normu, tiek atzīts, ka tajā ietvertais pamattiesību ierobežojums neatbilst kaut vienam no šiem kritērijiem, norma neatbilst samērīguma principam un ir prettiesiska.

Samērīguma testa pirmais kritērijs. Atbildot uz pirmo jautājumu, t. i., vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai, jāsaka, ka lietu tiesību noilgumam nav leģitīma mērķa, jo ar tiesību ierobežojumu pieņemšanu tiek pārkāpti no Satversmes 1. panta izrietošie samērīguma, tiesiskās paļāvības, kā arī tiesiskās noteiktības principi.

Jebkura noilguma mērķis ir radīt tiesisko noteiktību un aizsargāt iesaistītās personas. Maksātnespējas procesā iesaistītās personas ir maksātnespējīgais parādnieks un viņa kreditors. Lietu tiesību noilgums maksātnespējas procesā nerada tiesisko noteiktību.

Maksātnespējas likuma 1. pantā noteikts, ka likuma mērķis ir “veicināt finansiālās grūtībās nonākuša parādnieka saistību izpildi un, ja iespējams, maksātnespējas atjaunošanu, piemērojot likumā noteiktos principus un tiesiskos risinājumus” [9]. Atbilstīgi šim pantam maksātnespējīgā parādnieka interesēs ir izpildīt saistības un atjaunot maksātnespēju, nevis izvairīties no saistību izpildes, savukārt kreditora interesēs ir saņemt sava prasījuma apmierināšanu.

Gadījumā, ja hipotekārais vai liettiesiskais kreditors savu prasījumu nav pieteicis Maksātnespējas likuma 73. pantā noteiktajā termiņā, parādnieka administrators pārdod ķīlu publiskā izsolē un dzēš hipotēku, bet no ķīlas pārdošanas iegūtos līdzekļus novirza citu kreditoru prasījumu apmierināšanai. Tas nozīmē, ka no ķīlas pārdošanas tiek apmierināti citu kreditoru prasījumi, kas ne tikai nav samērīgi un taisnīgi, bet arī neatbilst maksātnespējīgā parādnieka interesēm.

Hipotēkas institūta nozīmes mazināšanai, kas izriet no Maksātnespējas likuma 73. panta otrajā daļā ietvertajām sekām par kreditora prasījuma neiesniegšanu termiņā, nav leģitīma mērķa. Nevar sasniegt leģitīmu mērķi, vājinot hipotēkas institūtu. Jāpiekrīt Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektoram un Augstākās tiesas Civillietu departamenta tiesnesim Aigaram Strupišam, kurš kā pieaicinātā persona viedokļa izteikšanai konstitucionālās sūdzības lietā [17] teica, ka jebkura iespēja padarīt hipotēkas institūtu mazāk drošu nozīmējot būtisku tiesiskās drošības principa nozīmes samazināšanu privāttiesību sistēmā un kopumā negatīvu ietekmi uz privāttiesisko apgrozību valstī.

Valsts aģentūra “Maksātnespējas administrācija” gan atzīst, ka “viens no fundamentāliem maksātnespējas procesa principiem ir kreditoru interešu ievērošanas princips, kas ir īpaši nozīmīgs tiesiskās noteiktības un drošības nodrošināšanai komercdarbības vidē” [21], tomēr kreditoru interešu ievērošana ir tikai deklaratīva, jo spēkā esošais Maksātnespējas likums nenodrošina nodrošināto kreditoru interešu ievērošanu. Maksātnespējas likumā prezumētais lietu tiesību noilgums ir pretrunā Civillikumā nostiprinātajiem lietu tiesību principiem [1, 7] un 2015. gada 20. maija Eiropas Parlamenta un Padomes regulas 2015/848 par maksātnespējas procedūrām 8. panta pirmajam punktam, kas noteic, ka “maksātnespējas procedūras sākšana neietekmē kreditoru vai trešo personu lietu tiesības attiecībā uz ķermeniskiem vai bezķermeniskiem, kustamiem vai nekustamiem aktīviem” [4].

Civillikuma 1278. pantā noteikts, ka ķīlas tiesība ir tāda tiesība uz svešu lietu, uz kuras pamata šī lieta nodrošina kreditoram viņa prasījumu tādā kārtā, ka viņš var no tās dabūt šā prasījuma samaksu [1]. Saskaņā ar Civillikuma 1286. pantu ķīlas tiesība paliek spēkā tik ilgi, kamēr pilnīgi apmierināts kreditors, kuram tādēļ ķīla atbild. Saskaņā ar Civillikuma 1309. pantu ķīlas tiesība izbeidzas pati no sevis, kad dzēš prasījumu, kuram tā nodibināta.

Civillikuma 1907. pantā arī noteikts, ka noilgumam nav pakļautas zemesgrāmatā ierakstītas saistību tiesības [1], lai gan Zemesgrāmatu likuma 1. pantā reglamentēts, ka “zemesgrāmatās ierakstītos nekustamus īpašumus un nostiprina ar tiem saistītās tiesības [..], lietu tiesību nostiprināšana ir obligāta” [12]. No Zemesgrāmatu likuma 1. panta izriet, ka lietu tiesību nostiprināšana zemesgrāmatā ir obligāta, bet likumdevējs neko nav minējis par saistību tiesību ierakstīšanu, uz ko ir atsauce Civillikuma 1907. pantā. Varētu šķist, ka zemesgrāmatās ieraksta tikai lietu tiesības, nevis arī saistību tiesības, vai arī saistību tiesību ierakstīšana ir iespējama, bet nav obligāta. Atbildi sniedz zemesgrāmatas nodalījuma ceturtās daļas 1., 2. iedaļa “Ķīlas tiesības un tās pamats”, kurā tiek atspoguļota ne tikai informācija par noslēgto hipotēkas līgumu, bet arī par noslēgto aizdevuma līgumu. Tādēļ var secināt, ka pastāvošās saistību tiesības tiek atspoguļotas zemesgrāmatās, un jebkura trešā persona var pārliecināties par noslēgto aizdevuma līgumu un summu, par kuru nostiprinātas tiesības.

Ķīlas tiesība nenoilgst. Par to liecina ne tikai Civillikuma saistību tiesību daļa, bet arī Civillikuma lietu tiesību daļas 1361. pants. Civillikuma 1361. pantā noteikts, ka ar noilgumu neizbeidzas ne prasījums, kas nodrošināts ar rokas ķīlu, ne ķīlas tiesība, ja vien ķīlas ņēmējs ķīlu nav izlaidis no savām rokām. Jāsecina, ka ķīlas tiesība nenoilgst, bet saskaņā ar Civillikuma 1309. pantu ķīlas tiesība izbeidzas pati no sevis tikai tad, kad tiek dzēsts prasījums, kuram tā nodibināta. To apstiprina arī Civillikuma 1379. pants, kurā noteikts, ka hipotēkas dzēš pēc tiem pašiem noteikumiem, kas norādīti visām ķīlas tiesībām. Civillikums neparedz izņēmumus ķīlas tiesību dzēšanai, kā vien tad, kad tiek dzēsts prasījums, ko tā nodrošina.

Samērīguma testa otrais kritērijs. Atbildot uz otro samērīguma testa jautājumu, t. i., vai nav saudzējošāku līdzekļu šā mērķa sasniegšanai, jāsecina, ka ir atrodami saudzējošāki līdzekļi legītīma mērķa sasniegšanai.

Ņemot vērā, ka atbilstoši Zemesgrāmatu likuma 1. pantam “zemesgrāmatās ieraksta nekustamus īpašumus un nostiprina ar tiem saistītās tiesības” [12], var secināt, ka maksātnespējas procesa administrators atbilstīgi Maksātnespējas likuma 65. panta otrajam punktam juridiskās personas maksātnespējas procesā vai 137. panta trešajam punktam fiziskās personas maksātnespējas procesā, apzinot maksātnespējīgā parādnieka mantu, būs konstatējis arī tādu mantu, kas reģistrēta publiskos reģistros.

Ja likumdevējs uzskata, ka maksātnespējas procesā var apmierināt tikai to nodrošināto kreditoru prasījumus, kas iesnieguši kreditoru prasījumus un kurus administrators ir atzinis, hipotēkas dzēšana zemesgrāmatā bez prasījuma apmierināšanas būtu samērīga tikai gadījumā, ja administrators būtu nosūtījis aicinājumus iesniegt kreditora prasījumus tam zināmajiem nodrošinātajiem parādnieka kreditoriem, vienlaikus brīdinot par kreditora prasījuma neiesniegšanas sekām. Tikai gadījumā, ja nodrošinātais kreditors kreditoru prasījumu pēc uzaicinājuma termiņa beigām neiesniedz, noilguma iestāšanās būtu vērtējama kā samērīga.

Jāņem vērā, ka šis priekšlikums nav uzskatāms par revolucionāru, jo kreditori pretenzijas sniedz ne tikai maksātnespējas procesos, bet arī mantojumu lietās (Civillikuma 705. pants [1] un Notariāta likuma 297. pants [11]) un izpildu lietās (Civilprocesa likuma 600. pants [2]).

Lai gan kreditora prasījums maksātnespējas procesā, kreditora pretenzija mantojuma lietā vai paziņojums par hipotekārā parāda lielumu izpildu lietvedības procesā pilda vienu un to pašu funkciju – informēšanu, ka pastāv prasījums, kas nodrošināts ar hipotēku, – tomēr tik nesamērīgas sekas, kā likumdevējs paredz Maksātnespējas likuma 73. panta otrajā daļā par hipotekārā kreditora prasījuma neiesniegšanu termiņā, likumdevējs nav paredzējis ne mantojuma lietās, ne arī izpildu lietās.

Šeit minētais ļauj secināt, ka ne tikai var atrast saudzējošākus līdzekļus legītīma mērķa sasniegšanai, bet likumdevējs tos jau ir atradis fizisko personu maksātnespējas procesā, mantojumu lietās un izpildu tiesvedības procesā, bet nav atradis juridisko personu maksātnespējas procesā.

Maksātnespējas likuma 73. panta pirmajā daļā noteiktais termiņš (mēnesis) ir nepamatoti īss, salīdzinot ar likumdevēja noteiktajiem termiņiem mantojuma lietās vai izpildu lietvedības procesos. Maksātnespējas likuma 73. panta otrajā daļā gan paredzēta iespēja iesniegt arī kreditora prasījumu termiņā, kas nav ilgāks par sešiem mēnešiem, tomēr jāņem vērā, ka šis termiņš tiek aprobežots ar nosacījumu, t. i., līdz kreditoru prasījumu apmierināšanas plāna sastādīšanai. Šādu plānu administrators var sastādīt arī daudz ātrāk, tādēļ šis termiņš ir nekonkrēts.

Turpretim mantojuma lietās termiņš ir precīzi noteikts – trīs mēneši. Notariāta likuma 297. pantā paredzēts zvērināta notāra pienākums ievietot sludinājumu (aicinājumu) “pieteikties visus tos, kuriem kā mantiniekiem, kreditoriem vai kā citādi ir kādas tiesības uz mantojumu” [11]. Likumā precīzi noteikts, ka uzaicinājuma termiņš nevar būt īsāks par trim mēnešiem. Turklāt “sludinājumā norāda informāciju par to, ka termiņā nepieteiktās kreditoru pretenzijas tiks dzēstas” [11]. Analogiska norma noteikta arī Civillikuma 705. pantā.

Notariāta likuma izstrādē likumdevējs bijis ļoti konkrēts. Precīzi formulētas likuma normas nepieļauj iespēju atšķirīgi interpretēt termiņus un termiņu neievērošanas sekas. Satversmes tiesa *Danske Bank* konstitucionālās sūdzības lietā Nr. 2012-25-01 atzinusi, ka kreditora tiesības aizskar “nevis apstrīdētā norma *per se*, bet gan tās interpretācija un piemērošana” [17]. Tādēļ likumdevējam, lai nepieļautu normu nelabticīgu tulkošanu, jābūt ļoti precīzam.

Civilprocesa likuma 600. pantā noteikts, ka pirms piedziņas vēršanas uz nekustamo īpašumu, tiesu izpildītājs pieprasa, “lai hipotekārie kreditori tiesu izpildītāja noteiktajā termiņā, kas nav mazāks par 10 dienām, iesniedz ziņas par atlikušā hipotekārā parāda apmēru” [2]. Civilprocesa likumā nav paredzētas sekas par hipotekārā parāda lieluma nepaziņošanu. Ņemot vērā, ka atbilstīgi Zemesgrāmatu likuma 18. un 47. pantam zemesgrāmatu nodalījumā norāda “summu, līdz kādai sniedzas [...] nostiprinātās tiesības” [12], tiesu izpildītājs prezumē, ka hipotekārā parāda lielums atbilst zemesgrāmatā norādītajai summai, vai arī hipotekārajam kreditoram nosūta atkārtotu uzaicinājumu iesniegt ziņas par atlikušā hipotekārā parāda

lielumu. Nav zināms tāds gadījums, ka kāds tiesu izpildītājs faktu, ka kreditors nav sniedzis ziņas par hipotekārā parāda lielumu, būtu tulkojis kā apliecinājumu par saistību neesamību (pretēji tam, kā tas novērots maksātnespējas procesos).

Judikatūrā pašlaik ir nostiprinājusies atziņa, ka par uzaicinājumu kreditoriem pieteikt savus prasījumus pret maksātnespējīgo parādnieku kalpo Maksātnespējas reģistrs, kas atbilstīgi Maksātnespējas likuma 12. pantam ir visiem pieejams bez maksas, un tā ierakstiem ir publiska ticamība. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 31. marta spriedumā lietā Nr. C15244511 (SKC-3/2016) ir norādīts, ka “atbilstoši Maksātnespējas likuma 12. pantam maksātnespējas reģistrs ir visiem pieejams bez maksas, un tā ierakstiem ir publiska ticamība. Proti, likumdevējs noteicis, ka šāda publiskošana ir pietiekama, lai atzītu, ka attiecīgā informācija ir paziņota adresātam, tādējādi visiem kreditoriem ir nodrošināta iespēja sekot sava parādnieka tiesiskā statusa izmaiņām, pārliecinoties par to Maksātnespējas reģistrā. Līdz ar to prasītājam, īstenojot savas kreditora tiesības, bija iespējams noskaidrot, ka parādniecei ir mainījies tiesiskais statuss” [14].

Nevar piekrist Augstākās tiesas Civillietu departamenta secinājumam, ka informācijas par maksātnespējas procesa pasludināšanu publiskošana liecina, ka informācija ir paziņota maksātnespējīgās personas kreditoriem. Turklāt Maksātnespējas likuma 12. panta otrajā daļā nav paredzēts, ka Maksātnespējas reģistrā tiek norādītas sekas par kreditora prasījuma neiesniegšanu termiņā. Maksātnespējas reģistra publiskās ticamības princips nenodrošina to, ka kreditors tiek informēts par negatīvu seku iestāšanos, nepiesakot kreditoru prasījumu mēneša laikā, kreditors netiek informēts pat par maksātnespējas procesa pasludināšanu.

Augstākās tiesas Civillietu departamenta secinājums ir pretējs Maksātnespējas likuma 1. pantā definētajam maksātnespējas procesa mērķim, t. i., parādnieka saistību izpildei un kreditoru prasījumu apmierināšanai. Negatīvu seku iestāšanās kreditoram nav parādnieka interesēs.

Ja maksātnespējas procesa publiskošana būtu pietiekama, lai atzītu, ka attiecīgā informācija ir paziņota adresātam, tad būtu tikai loģiski uzskatīt, ka hipotekārā kreditora prasījuma iesniegšanu maksātnespējīgā parādnieka administratoram nodrošina zemesgrāmatas, jo atbilstīgi Zemesgrāmatu likuma 1. pantam arī zemesgrāmatu ierakstiem ir publiska ticamība. Kā minēts iepriekš, administrators, pildot Maksātnespējas likuma 65. panta otrajā punktā vai 137. panta trešajā punktā noteiktos pienākumus, apzina maksātnespējīgā parādnieka mantu, tostarp to mantu, kas reģistrēta publiskos reģistros. Atbilstīgi Zemesgrāmatu likuma 18. un 47. pantam zemesgrāmatu nodalījumā norāda “summu, līdz kādai sniedzas [...] nostiprinātās tiesības” [12]. Tādējādi administrators, apzinot parādnieka mantu, ne tikai konstatē mantas ieķīlāšanas faktu, bet arī summu, līdz kurai sniedzas nostiprinātās tiesības.

ANO rokasgrāmatā, kā arī Eiropas Parlamenta un Padomes regulā [3, 4] ietvertais vieš skaidrību attiecībā uz jēdziena “paziņošana” saturu un paziņojuma ignorēšanas sekām, taču tas atšķiras no Augstākās tiesas Civillietu departamenta tulkojuma civillietā Nr. SKC-3/2016.

2015. gada 20. maija Eiropas Parlamenta un Padomes regulas 2015/848 par maksātnespējas procedūrām preambulas 64. punktā norādīts, ka “ir svarīgi, ka kreditori, kuru pastāvīgā dzīvesvieta, domicils vai juridiskā adrese ir Savienībā, būtu informēti par maksātnespējas procedūru sākšanu attiecībā uz to parādnieku aktīviem” [4]. Regulas 54. panta pirmajā punktā noteikts, ka, “tiklīdz kādā dalībvalstī ir sākta maksātnespējas procedūra, šis valsts tiesa, kurai ir piekritība, vai minētās tiesas ieceltais maksātnespējas procesa administrators nekavējoties informē zināmos ārvalstu kreditorus” [4]. Šā panta otrajā punktā noteikts, ka “paziņojumā arī norāda, vai kreditoriem, kuru prasījumi ir prioritāri vai nodrošināti ar lietu tiesībām, ir jāiesniedz prasījumi” [4].

ANO Starptautiskās tirdzniecības tiesību komisijas *Maksātnespējas tiesību aktu rokasgrāmatas* 25. punktā noteikts, ka, “neiesniedzot prasījumu, parādsaistības var tikt anulētas vai arī kreditors atsakās no nodrošinājuma vai zaudē uz to tiesības, ar nosacījumu, ka kreditors ir saņēmis paredzēto paziņojumu par procesa sākšanu un prasījuma iesniegšanas prasībām” [10].

Tātad kreditors zaudē tiesības uz nodrošinājumu tikai gadījumā, ja ir zinājis par maksātnespējas procesa esamību un par kreditora prasījuma neiesniegšanas sekām, bet kreditora prasījumu tomēr nav iesniedzis. Abi citētie dokumenti liecina, ka ar jēdzienu “paziņošana” tiek saprasta rakstiska dokumenta nosūtīšana konkrētam adresātam (kreditoram), nevis informācijas publiskošana.

Jāsecina, ka negatīvu seku iestāšanās, piemēram, nodrošinātā prasījuma zaudēšana ir nesamērīga, it īpaši situācijā, ja kreditors pat nav zinājis par maksātnespējas procesa pasludināšanu.

Jāpiekrīt *Dr. iur.* Rolanda Neilanda secinājumam hipotēkas institūta analīzei veiktajā promocijas darbā: “Nav šaubu, ka likumā paredzēta saistību izbeigšanās pretēji kreditora gribai ir īpašuma tiesību ierobežojums, kas sasaucas ar Satversmes 105. pantu [..], jo pastāv citi, mazāk kreditoru tiesības aizskaroši mehānismi, kā, piemēram, paziņošana par maksātnespēju visiem zināmajiem kreditoriem” [22, 87]. R. Neilands piebilst: “Ja vēsturiski hipotēku nevarēja dzēst noilguma dēļ, tad mūsdienās nav objektīvu iemeslu, kādēļ hipotēkas kreditora tiesības nebūtu aizsargājamas un kādēļ hipotēku ir iespējams dzēst salīdzinoši īsa kreditoru prasījumu iesniegšanas termiņa neievērošanas dēļ gadījumos, kad kreditors nav zinājis par parādnieka maksātnespējas procesa pasludināšanu” [22, 91].

Samērīguma testa trešais kritērijs. Uz trešo samērīguma testa jautājumu, t. i., vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu, jāatbild, ka ieguvums, ko saņem sabiedrība, nav lielāks par hipotekārā kreditora tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

Var atrast saudzējošāku līdzekli leģitīma mērķa sasniegšanai. Nav samērīgi dzēst publisku hipotēku tikai tādēļ, ka hipotekārais kreditors nav iesniedzis kreditora prasījumu, ne tikai nezinot par kreditora prasījuma neiesniegšanas sekām, bet, iespējams, pat nezinot par parādnieka maksātnespējas procesa pasludināšanas faktu. Pretējā gadījumā tiesību noilgums seku ziņā pielīdzināms sodam. Hipotekārais kreditors tiek sodīts par kreditora prasījuma neiesniegšanu.

Var piekrist Augstākās tiesas Civillietu departamenta tiesnešu Intara Bistera un Aigara Strupiša domām 2016. gada 31. marta spriedumā lietā SKC-3/2016, ka “pašreizējais mehānisms, ja tas tiek piemērots atbilstoši Civillietu departamenta praksei, nevis veicina godprātību parādnieka un kreditora attiecībās, bet gan ievieš tajās spēles momentu – vai kreditors paspēs īsajā termiņā pamanīt, ka parādnieks ir kļuvis maksātnespējīgs, vai nē. Šāda nostāja ir kļāvī pretrunā gan Civillikuma 1. pantā nostiprinātajam labas ticības principam, gan Maksātnespējas likuma 6. panta astotajā punktā nostiprinātajam labticīguma principam” [14].

Tiesām, “spēles momenta” ieviešana maksātnespējas procesā neatbilst labas ticības principam. Civillikuma 1. pantā ir noteikts, ka “tiesības izlietojamas un pienākumi pildāmi pēc labas ticības” [1]. Profesors Kaspars Balodis norāda: “Labas ticības princips nozīmē, ka katram savas subjektīvās tiesības jāīsteno un subjektīvie pienākumi jāpilda, ievērojot citu personu pamatotās intereses” [19].

Atbilstīgi Maksātnespējas likuma 78. panta pirmajai daļai administratora subjektīvais pienākums ir kārtot kreditoru prasījumu reģistru, t. i., apzināt parādnieka kreditorus, savukārt hipotekārā kreditora pamatotās interesēs ir saņemt sava hipotekārā prasījuma apmierināšanu.

Atbilstoši labas ticības principam maksātnespējīgā parādnieka administratoram jau šobrīd ir pienākums nosūtīt paziņojumu par maksātnespējas procesa pasludināšanu tam parādnieka nodrošinātajam kreditoriem, kurš nav iesniedzis kreditora prasījumu mēneša laikā no dienas, kad maksātnespējas reģistrā izdarīts ieraksts par parādnieka maksātnespējas procesa pasludināšanu. Šis pienākums atbilst Civillikuma 1. pantā un Maksātnespējas likuma 6. pantā ietvertajam labticības principam arī šobrīd, kad kreditora informēšanas pienākums *expressis verbis* nav izteikts Maksātnespējas likumā.

Maksātnespējas likuma D sadaļā, kas regulē fiziskās personas maksātnespējas procesu, 141. panta 2.¹ daļā noteikts, ka “administrators nekavējoties elektroniski nosūta paziņojumu par maksātnespējas procesa pasludināšanu visiem zināmajiem parādnieka kreditoriem, kuru prasījuma tiesības ir nodrošinātas ar komercķīlu, zemesgrāmatā vai kuģu reģistrā reģistrētu hipotēku” [9].

Nav samērīgi, ka analogisku likuma normu likumdevējs nav ietvēris Maksātnespējas likumā arī attiecībā uz juridiskās personas maksātnespējas procesu. Kādēļ gan administrators arī juridiskās personas maksātnespējas procesā nevarētu sūtīt paziņojumu par maksātnespējas procesa pasludināšanu visiem zināmajiem nodrošinātajiem kreditoriem?

Satversmes 91. pantā ir noteikts, ka “visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas” [6]. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka cilvēktiesību subjekts var būt arī juridiskā persona (sk. Satversmes tiesas 2002. gada 11. novembra lēmuma par

tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2002-07-01 1. punktu [15]). Patlaban likums nostādījis maksātnespējīgo fizisko personu kreditorus labākā situācijā nekā juridisko personu kreditorus, un šī situācija ir vērtējama kā netaisnīga. Kā minēts iepriekš, atbilstīgi likumam kreditori arī mantojuma lietās un izpildu lietvedības procesos ir labākā situācijā nekā kreditori juridisko personu maksātnespējas procesā.

Maksātnespējas likuma 61. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka hipotekārais kreditors nedrīkst iesniegt juridiskās personas maksātnespējas procesa pieteikumu. Šī norma ieviesta, jo tiek prezumēts, ka hipotekārais kreditors ir labākā situācijā attiecībā pret citiem kreditoriem, kuru prasījumi nav nodrošināti. Lai gan likumdevējs ir prezumējis, ka hipotekārais kreditors sava prasījuma apmierināšanu jebkurā gadījumā saņems, tomēr, kā redzams no iepriekš minētajiem piemēriem, ne vienmēr tā notiek.

Tiesību neesamība iesniegt maksātnespējas pieteikumu netieši liecina arī par to, ka hipotekārajam kreditoram nav pienākuma sekot sava parādnieka tiesiskā statusa izmaiņām.

Kā zināms, kredītu pret ķīlu galvenokārt izsniedz kredītiestādes, un ar Maksātnespējas likumā atrodamo jēdzienu "hipotekārais kreditors" vairumā gadījumu tiek saprastas kredītiestādes. Latvijas lielākajai kredītiestādei ir gandrīz miljons klientu [20], t. i., aptuveni puse no Latvijas Republikas iedzīvotājiem. Pašreiz ar likuma regulējumu ir noteikts, ka kredītiestādei jātērē daudz resursu un jāalgo darbinieki, lai sekotu, Civillietu departamenta tiesneša vārdiem runājot, sava parādnieka tiesiskā statusa izmaiņām. Parādnieku tiesiskā stāvokļa uzraudzīšanai saistās ar izmaksām, ar kurām kredītiestādei jāērķinās, nosakot kredītiestādes sniegto pakalpojumu cenas. Ja sabiedrības interesēs ir saņemt lētākus pakalpojumus kredītiestādēs, tad sabiedrības interesēs nav uzlikt nesamērīgus pienākumus kredītiestādei, lai ik dienu sekotu katra klienta tiesiskā stāvokļa izmaiņām.

Satversmes 105. pantā ir paredzēts, ka tiesību ierobežošana var notikt tikai sabiedrības interesēs. Sabiedrības ieguvums nav saskatāms, ja kredītiestāžu sniegtie pakalpojumi kļūst dārgāki tikai tāpēc, ka likumā nav paredzēts maksātnespējas administratora pienākums nosūtīt paziņojumu maksātnespējīgā parādnieka nodrošinātajiem kreditoriem.

Nav leģitīma mērķa noteikt atšķirīgu attieksmi pret nodrošinātajiem kreditoriem maksātnespējīgās fiziskās vai juridiskās personas maksātnespējas procesā, mantojumu lietā vai izpildu lietā. Katra hipotēka atbild par prasījumu, bet pirms piedziņas veikšanas ir jānoskaidro aktuālā prasījuma lielums. Nav tiesiska pamata noteikt atšķirīgu kārtību kreditora prasījuma noskaidrošanai, kā arī noteikt dažādus lietu tiesību noilguma termiņus.

Lai gan pirms mantas pārdošanas svarīgi noskaidrot hipotekārā parāda lielumu, tomēr neatkarīgi no tā, vai mantas pārdošana paredzēta maksātnespējas procesā, mantojumu lietā vai izpildu lietvedības procesā, likumdevēja ieskatā ir būtisks parādnieka tiesiskais stāvoklis.

Hipotekārais kreditors fiziskās personas maksātnespējas procesā un izpildu lietvedības procesā saņem individuālu uzaicinājumu iesniegt kreditora prasījumu vai attiecīgi informēt par prasījuma lielumu, savukārt mantojumu lietās par uzaicinājumu pieteikt kreditoru pretenzijas kalpo sludinājums oficiālajā izdevumā *Latvijas Vēstnesis*, nevis individuāls paziņojums.

Hipotekārais kreditors mantojumu lietā pat tiek brīdināts par kreditora prasījuma neiesniegšanas sekām, bet izpildu lietvedības procesā sekas par hipotekārā lieluma nepaziņošanu neiestājas vispār.

Secinājumi un priekšlikumi

Maksātnespējas likuma 73. pantā ietvertās sekas šobrīd neatbilst nevienam samērīguma testā ietvertajam kritērijam, un šā iemesla dēļ likuma norma ir pirmšķietami pretrunā Satversmei. Ir nepamatoti atšķirīga likumdevēja attieksme pret nodrošināto kreditoru atkarībā no tā, vai parādnieks ir maksātnespējīga fiziska vai juridiska persona, parādnieks ir dzīvs vai miris.

Mērķa sasniegšanai ir saudzējošāks līdzeklis, turklāt tas stiprinās hipotēkas institūtu. Ir jāveic grozījumi Maksātnespējas likuma 73. panta pirmajā daļā, paredzot administratora pienākumu informēt par maksātnespējas procesa pasludināšanu visus tam zināmos parādnieka nodrošinātos kreditorus, uzaicinot iesniegt kreditora prasījumu, vienlaikus brīdinot kreditorus par prasījuma neiesniegšanas sekām.

Maksātnespējas likuma 73. panta pirmajai daļai būtu jāveic šāda redakcija:

73. pants. Kreditoru prasījumu iesniegšana:

Pēc parādnieka mantas pilnas inventarizācijas pabeigšanas administrators nekavējoties nosūta paziņojumu par maksātnespējas procesa pasludināšanu visiem zināmajiem parādnieka nodrošinātajiem kreditoriem. Paziņojumā administrators aicina hipotekāros kreditorus mēneša laikā iesniegt kreditora prasījumu, vienlaikus brīdinot par termiņā nepieteiktā kreditora prasījuma neiesniegšanas sekām.

Šāda kārtība jau ir nostiprināta Maksātnespējas likuma 141. panta 2.¹ daļā attiecībā uz administratora pienākumu informēt visus fiziskās personas nodrošinātos kreditorus, kā arī Notariāta likuma 297. pantā attiecībā uz kreditora pretenzijas sniegšanu mantojumu lietās.

Constitutionality of Certain Norms of Insolvency Law Applicable to Secured Creditor

Abstract

The aim of the publication is to assess constitutionality of certain norms of the Insolvency Law. According to the Author of the Paper, that paragraph two of Section 73 and paragraph 2¹ of Section 141 of the Insolvency Law are *prima facie* contrary to Article 91 and Article 105 of the Constitution of Latvia (Latvian: Satversme).

Article 91 of the Constitution states “*all human beings in Latvia shall be equal before the law and the court*”; in its turn, Article 105 of the Constitution defines that “*everyone has the right to own property*”. The Constitutional Court by its decision of April 20, 2010 on termination of proceedings in case No. 2009-100-03 has acknowledged that the pledge right is considered to be “the right to property” as well.

Paragraph one of Section 73 of the Insolvency Law discusses that “*creditors’ claims against a debtor shall be submitted to the administrator within one month from the day when the entry has been made in the register regarding the proclamation of the insolvency proceedings of the debtor*”. Paragraph two of the Section determines the consequences for the failure to submit the creditor’s claim within the deadline, namely, “*following this deadline the creditor shall lose his or her creditor status and his or her rights to claim against the debtor*”.

The author believes that the consequences included in paragraph two of Section 73 of the Insolvency Law on the failure to submit a creditor’s claim are disproportionate.

Paragraph 25 of the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL) “Handbook on Insolvency Law”, as well as Article 54 of the Regulation (EU) 2015/848 of the European Parliament and of the Council of the 20 May 2015 on insolvency proceedings, establishes an administrator’s obligation to inform certain creditors of the debtor about the commencement of insolvency proceedings.

The particular study refers to the belief that the consequences included in paragraph two of Section 73 of the Insolvency Law on the failure to submit a creditor’s claim would be reasonable if the creditor had previously been informed not only about the initiation of insolvency proceedings against the debtor, but also about the consequences of failure to submit a creditor’s claim.

Currently, the Insolvency Law imposes an obligation on the administrator to inform only the creditors of the insolvent physical person. Part D of the Insolvency Law, which regulates the insolvency proceedings of a physical person, paragraph 2¹ of Section 141 defines that “*the administrator immediately sends a notice regarding the declaration of insolvency proceedings by electronic means to all known creditors of the debtor, right to demand is secured by a commercial pledge, a mortgage registered in a land register or a register of ships*”.

The legislator has not created an analogous provision regarding the administrator’s obligation to inform the creditors of the legal person. Taking into account the above-mentioned, the *prima facie*

violation of Article 91 of the Constitution has been identified in the article, because the legal norm unduly discriminates against the creditors of a legal person and puts them in a worse position than the creditors of a physical person.

As the Constitutional Court has recognised in the judgment of March 19, 2002 in case No. 2001-12-01, in order to conclude whether the restriction of fundamental rights complies with the principle of proportionality, the Constitutional Court finds out:

- whether the means chosen by the legislator are suitable for reaching the legitimate aim;
- whether there are no more friendly means to achieve the aim;
- whether the benefit acquired by the company is greater than the loss suffered by an individual's rights and legitimate interests.

The proportionality test consists of three elements or criteria. If, while assessing the impugned norm, it is recognised that the restriction of fundamental rights contained therein does not meet even one of these criteria, the norm does not comply with the principle of proportionality and is unlawful.

It has been believed in the Paper that the consequences included in Section 73 of the Insolvency Law do not correspond to any of the criteria included in the "proportionality test", and for this reason the norms are in conflict with the Constitution. Therefore, more friendly means for reaching the aim and calls for corrections to the Insolvency Law have been offered, providing the obligation for the administrator to inform all known creditors secured by the debtor on the declaration of insolvency proceedings, inviting to submit a creditor's claim, while warning the creditors of the consequences of failure to submit a claim. It has been pointed out that such procedure has already been established in Section 297 of the Notariate Law regarding the provision of a creditor's claim in succession cases.

Keywords: mortgage, insolvency, secured creditor, mortgager, limitation period.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Civillikums: Latvijas Republikas likums. *Valdības Vēstnesis*. 41, 20.02.1937.
2. Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 326/330 (1387/1391), 03.11.1998.
3. Eiropas Padomes regula (EK) Nr. 1346/2000 (2000. gada 29. maijs) par maksātnespējas procedūrām. 2008. *ES publikācijas*. Iegūts no: <https://publications.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/90dc8de4-78ae-4b60-a292-915d12ee4a46/language-lv> [sk. 03.11.2017.].
4. Eiropas Parlamenta un Padomes regula par maksātnespējas procedūrām (ES) 2015/848. 2015. *EUR-Lex* [European Union law]. Iegūts no: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32015R0848> [sk. 03.11.2017.].
5. Grozījumi Maksātnespējas likumā: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 204(5264), 15.10.2014.
6. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas valsts likums. *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993.
7. Likums "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību": Latvijas Republikas likums. *Ziņotājs*. 29/31, 30.07.1992.
8. Likums "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma saistību tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību": Latvijas Republikas likums. *Ziņotājs*. 1/2, 14.01.1993.
9. Maksātnespējas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 124(4316), 06.08.2010.
10. *Maksātnespējas tiesību aktu rokasgrāmata*. 2005. Ņujorka: Apvienoto Nāciju Organizācija.
11. Notariāta likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 48, 09.07.1993.
12. Zemesgrāmatu likums: Latvijas Republikas likums. *Ziņotājs*. 16, 29.04.1993.; *Likumu un noteikumu krātuve*. 38, 30.12.1937.

Tiesu prakse

13. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 8. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-117/2014.
14. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 31. marta spriedums lietā SKC-3/2016 [sk. 03.11.2017.].

15. Latvijas Republikas Satversmes tiesas lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2002-07-01, 2002. gada 11. novembris. Iegūts no: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2002-07-01_Lemums_izbeigšana.pdf [sk. 16.10.2017.].
16. Latvijas Republikas Satversmes tiesas lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2009-100-03, 2010. gada 20. aprīlis. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=208577> [sk. 16.10.2017.].
17. Latvijas Republikas Satversmes tiesas lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-25-01, 2013. gada 7. oktobris. *Latvijas Vēstnesis*. 198(5004), 10.10.2013.
18. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2001-12-01, 2002. gada 19. marts. Iegūts no: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2001-12-01_Spriedums.pdf [sk. 13.11.2017.].

Literatūra

19. Balodis, K. 2007. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC.
20. LETA: Latvijas bankās aktīvo klientu skaits pirmajā pusgadā samazinājies. 2017. *Delfi*. Iegūts no: http://www.delfi.lv/bizness/bankas_un_finanses/latvijas-bankas-aktivo-klientu-skaits-pirmaja-pusgada-samazinajies.d?id=49236063 [sk. 19.10.2017.].
21. Maksātspējas likuma skaidrojumi. Vispārīgie noteikumi. *Maksātspējas administrācija*. Iegūts no: www.mna.gov.lv/download/626+&cd=1&hl=es&ct=clnk&gl=lv [sk. 03.11.2017.].
22. Neilands, R. *Hipotēkas institūts un tā pilnveidošanas iespējas Latvijas tiesībās: promocijas darbs*. Iegūts no: https://www.rsu.lv/sites/default/files/dissertations/RNeilands_promocijas-darbs.pdf [sk. 10.01.2018.].